

Vaikutusten tunnistaminen

Ideakortti-sarjaa julkaisee Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin Kuntapalvelut -tulosalueen Kuntien hyvinvointistrategiat-ryhmä.

Ideakorteissa esitellään ohjeita ja ratkaisuja, joiden avulla eri alojen ammattilaiset voivat kehittää toimintatapojaan.

ISSN 1456-4475

Päätöksillä, suunnitelmilla tai ohjelmilla voi olla vaikutuksia ihmisiin. On tärkeää tietää, mitä ja millaisia vaikutukset ovat, kuinka merkittäviä ne ovat ja kuinka suureen ihmismäärään vaikutukset kohdistuvat. Näin epätoivottuja vaikutuksia voidaan estää tai lieventää jo ennalta.

Näkökulmia ihmisiin kohdistuviin vaikutuksiin

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA) on prosessi, jossa arvioidaan ennalta tietyn hankkeen, ohjelman tai päätöksen vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Terveysvaikutusten ja sosiaalisten vaikutusten arviointi sisältyvät IVAan. Tämä ideakortti kuvaa tarkemmin vaikutusten tunnistamista, joka on yksi IVA-prosessin vaiheista. Muista vaiheista kerrotaan omissa ideakorteissaan.

Ihmisiin kohdistuva vaikutus voi olla muutos viihtyisyydessä, sosiaalisissa suhteissa, mielikuvissa, turvallisuuden tai terveellisyksen kokemisessa, terveydessä tai sitä määrittävissä tekijöissä. Vaikutukset nousevat paikallisuudesta ja ajasta tulevina ainutkertaisina asioina, jotka on tapauskohtaisesti erikseen tunnistettava.

Vaikutukset voivat kohdistua eri ihmisryhmiin (kodinhoitajat, maahanmuuttajat, diabeetikot, joukkoliikenteen käyttäjät) tai eri elämäntilanteessa oleviin ihmisiin (lapsi, lapsiperhe, vanhus, työtön). Vaikutusten kohdentumisen lisäksi on hyvä huomioida lisäävätkö vai kaventavatko päätösvaihtoehtot eroja ihmisten terveydessä ja hyvinvoinnissa.

Vaikutusten tunnistamisen menetelmiä

Vaikutuksia voidaan tunnistaa eri väestöryhmien, terveyden ja hyvinvoinnin taustatekijöiden, tavoitteiden, uhkien ja mahdollisuuksien pohjalta. Tunnistaminen voidaan tehdä työryhmäkeskusteluissa, asiantuntijatyönä ja eri ihmisryhmiltä saadun palautteen perusteella.

Tunnistamisen avuksi soveltuvat esimerkiksi erilaiset tarkistuslistat sekä asiakkaiden, työntekijöiden tai tutkijoiden näkemykset todennäköisimmistä vaikutuksista. Monipuoliset perustiedot ja osallistuminen tukevat vaikutusten tunnistamista. Vaikutusten kohteena olevilta ihmisiltä saadaan arviointiin kokemusperäistä tietoa vaikutuksista. He ovat myös oman alueensa ja elämänsä asiantuntijoita.

On hyvä tarkistaa, että vaikutuksia on tunnistettu monipuolisesti eri menetelmillä ja että juuri tähän päätökseen liittyvät tärkeät asiat on mietitty erikseen. Arvot ja ihmiskäsitys vaikuttavat vaikutusten tunnistamiseen. Siksi on tärkeää, että keskusteluun päätösten vaikutuksista osallistuu monen eri alan edustajia.

Vaikutuksia voi tunnistaa:

- **Eri väestöryhmien kautta (sukupuoli, ikä, sosioekonominen asema, ammatti)**
- **Alueita tai aikoja tunnistuen (asuinpaikka, suunnittelualue, vaikutusalue, nykyiset ja tulevat sukupolvet)**
- **Terveyden ja hyvinvoinnin taustatekijöillä (erilaiset tarkistuslistat, tiedot terveyseroista)**
- **Tavoitteiden kautta (eri toimijoiden tavoitteet)**

Vaikutuksia voi tunnistaa vaiheittain

Tietyn ratkaisun hyödyt/haitat:	Ei-mitattavat hyödyt	Mitattavat hyödyt	Ei-mitattavat haitat	Mitattavat haitat
yksilölle				
ihmisryhmälle				

Tarkistuslistat ovat hyvä väline aloittaa vaikutusten tunnistaminen. Vaikutusten tunnistamista voidaan täydentää muilla menetelmillä. Monipuolisen tietämyksen saamiseksi on erilaisia menetelmiä:

- haastattelu, sekundääriset aineistot (tilastot, kartat, sanomalehdet),
- osallistuva havainnointi (yleisötilaisuudet, asukaskokoukset, kävelykierrokset),
- osallistuminen (asiantuntijat, yleisötilaisuudet, yhteistyöryhmä),
- havainnollistaminen jne.

Vaikutusten tunnistamisen apuna toimivat vaikutusalueen asukkaat. Asiantuntijoita tarvitaan yleisen edun, heikkojen ryhmien tai tulevien asukkaiden edustajina.

Vaikutusten tunnistamistaulukko

Vaikutusten tunnistamisen apuna voi käyttää taulukkoa, johon kirjataan rinnakkain mitattavat ja ei-mitattavat hyödyt ja haitat. Solujen tietoja ei vertailla tietyn kaavan mukaan, eikä niitä pelkistetä suhdeluvuksi tai kertoimeksi.

Taulukon tarkoituksena on tuoda esille hyötyjen ja haittojen suhde. Hyötyjen ja haittojen arvottaminen on päätöksentekijän tehtävä. Menetelmää voidaan soveltaa esimerkiksi kiistanalaisissa asioissa, joissa pelkona on, että päätökset tehdään suljettujen ovien takana vain yhden edun näkökulmasta.

Vaikutusten tunnistamisprosessi

Valistunut arvaus: Arvioija kerää eri lähteistä tietoa päätöksen todennäköisistä vaikutuksista (avainhenkilöiden haastatteleminen, tarkistuslistojen, tutkimusten, indikaattorien, trendien, kyselyjen ja asiantuntijaverkoston hyödyntäminen).

Ensimmäinen tarkistuskierros: Alustava lista tarkistetaan yhdessä työntekijän, arviointiryhmän tai asiantuntijoiden kanssa.

Toinen tarkistuskierros: Vaikutuksen kohteen (asiakkaat, henkilökunta, asukkaat) suorittama tarkistus ja täydennys esim. kyselyn tai haastattelujen avulla.

Lopuksi varmistetaan, että vaikutuksia on tunnistettu eri näkökulmista (ihmisryhmät, alueet jne.). Lähempään tarkasteluun valitaan vain merkittävimmät vaikutukset.

Vaikutusten merkittävyys

Usein on helppo tunnistaa paljon mahdollisia vaikutuksia. Tunnistettujen vaikutusten listasta poimitaan arviointiin mukaan vain merkittävimmät vaikutukset. Merkittävyyttä voidaan arvioida pohtimalla, kuinka todennäköisesti kyseinen vaikutus toteutuu ja mikä on sen todennäköinen kesto.

Lyhytaikaiset ja epätodennäköiset vaikutukset eivät välttämättä ole niin merkittäviä kuin pitkäaikaiset vaikutukset. Voidaan myös tarkastella vaikutuksen kohteena olevan väestön määrää ja rakennetta sekä väestön käsityksiä hyödyistä ja haitoista.

Vaikutus on merkittävä, jos se on peruuttamaton, tai negatiivisen vaikutuksen lieventämismahdollisuudet ovat huonot.

Jos vaikutukseen liittyy ristiriitaisuutta, se kannattaa aina ottaa mukaan lähempään tar-

kasteluun. Eri tahojen merkittäviksi kuvaamat vaikutukset saattavat paljastaa pelkoja sekä vääriä tietoja päätöksestä. Suunnittelun ja arvioinnin käynnistämällä voi olla jo sinällään omat vaikutuksensa, sillä se voi synnyttää ihmisissä vastustusta, pelkoja ja toiveita. Ne on otettava huomioon arvioinnin ja vuorovaikutuksen suunnittelussa.

Vaikutusten merkittävyyttä voidaan tarkastella myös kartoittamalla eri tahojen arviota vaikutusten hyväksyttävyydestä tai tärkeydestä. Täytyy kuitenkin muistaa, että merkittävyyttä ei voi suoraan tulkita vaikutuksen tunnistaneiden tahojen lukumäärän perusteella. Osa vaikutusketjuista voi olla sellaisia, että ne voi tunnistaa vain asiantuntija.

Jos vaikutukseen liittyy ristiriitoja, se kannattaa ottaa lähempään tarkasteluun

Vaikutusten merkittävyyden kriteerejä

- Aiheuttaako vaikutus kuolemia, vammautumisia, sairauksia tai muita fyysisiä tai psyykkisiä oireita?
- Kuinka todennäköisesti vaikutus toteutuu?
- Millainen on vaikutuksen kohteena oleva väestö (määrä, rakenne)? Mihin väestöryhmiin vaikutukset kohdistuvat? Ovatko alttiina erityisesti herkat väestöryhmät (esimerkiksi lapset tai vanhukset)?
- Mikä on vaikutuksen kesto (vuosia, kuukausia vai päiviä)?
- Mikä on vaikutuksen kohteena ole-

van väestön käsitys hyödyistä ja haitoista? Kokeeko yhteisö haitan niin suureksi, että ne, jotka voivat, muuttavat pois?

■ Onko vaikutus peruuttamaton? Entä voidaanko se kompensoida vai joudutaanko vaikutukseen sopeutumaan?

■ Onko vaikutus osa laajempaa vaikutusketjua tai -verkkoa ja siksi tärkeä? Onko päätöksellä yhteisvaikutuksia tai kumuloituvia vaikutuksia?

■ Liittyykö vaikutuksiin ristiriitoja?

Lisää tietoa

www.stakes.fi/sva

Stakes (2006). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. Stakesin ideakortti 1/06.

Kauppinen T. & Nelimarkka K. (2003). Keravalla kehitetään työllisyysyksikön toimintaa ennakoarvioinnilla. Sosiaaliturva 18/2003, s. 12.

Kauppinen T. & Nelimarkka K. (2004). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi Terve Kunta -verkoston kunnissa. Stakes, Aiheita 18/2004.

Kauppinen T. & Tähtinen V. (2003). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja. Stakes, Aiheita 8/2003.

Mäkäräinen J. (2003). Askel kohti ihmistä. Kaa-voituksen sosiaalisten vaikutusten arviointia kehittäneen SVA-projektin loppuraportti. Jyväskylän sosiaali- ja terveyspalvelukeskuksen julkaisuja 1/2003.

Nelimarkka K. & Kauppinen T. (2002). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten ennakoarvioinnin menetelmiä suunnitelmassa ja ohjelmissa. Yhdyskuntasuunnittelu 3-4/2002, s. 60-73.

Reinikainen K. & Karjalainen T. (2005). Sosiaalisten vaikutusten arviointi voimajohtohankkeissa. Stakes, Työpapereita 2/2005.

Savolainen-Mäntytjärvi R. & Kauppinen T. (2000). Koettu terveys ympäristövaikutusten arvioinnissa. Stakes, Raportteja 249.

Välimäki J. & Kauppinen T. (2000). Ympäristövaikutuksia arvioidaan - missä on ihminen? Stakes, Raportteja 246.

Työllisyysyksikön päällikkö Marjo Sormunen, Keravan kaupunki.
(marjo.sormunen@kerava.fi)

Psykologi Pekka Heinonen, Keravan kaupunki.
(pekka.heinonen@kerava.fi)

Yhteystiedot

Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes
PL 220, 00531 Helsinki
Puhelin: (09) 39671
Sähköposti: etunimi.sukunimi@stakes.fi

Kuntapalvelut,
Kuntien hyvinvointistrategiat -ryhmä
www.stakes.fi/hyvinvointi/khs

Käyntiosoite
Lintulahdenkuja 4, 00530 Helsinki

Tutkija Kirsi Nelimarkka
Puhelin (09) 3967 2109

Projektsihteeri Laila Karppinen
Puhelin (09) 3967 2086

Tämä kortti löytyy osoitteesta [http://www.stakes.fi/hyvinvointi/khs/ideakortit/](http://www.stakes.fi/hyvinvointi/khs/ideakortit/vaikutustentunnistaminen.pdf)
[vaikutustentunnistaminen.pdf](http://www.stakes.fi/hyvinvointi/khs/ideakortit/vaikutustentunnistaminen.pdf)

Tutustu muihinkin ideakortteihin <http://www.stakes.fi/hyvinvointi/ympp/ideakortit.html>

Esimerkki vaikutusten tunnistamisesta -Keravan työllisyysyksikkö

Uhat ja mahdollisuudet

Keravalla ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia sovellettiin kaupungin työllisyysyksikön toiminnan kehittämiseen. Vaikutusten tunnistaminen aloitettiin pohtimalla tulevaisuuteen liittyviä uhkia ja mahdollisuuksia. Mahdollisuudeksi koettiin yhteistyö muiden toimijoiden, kuten terveydenhuollon, kanssa. Uhkana nähtiin se, että työllisyyteen ei kiinnitetä riittävästi huomiota hyvän työllisyystilanteen aikana. Sen seurauksena myöhemmin tarvitaan korjauksia toimenpiteitä, koska työllisyydenmuutoksiin ei ole osattu varautua.

Vaikutusten kohdistuminen

Tunnistamisprosessia jatkettiin miettimällä vaikutusten kohdistumista. Eri kehittämisvaihtoehtojilla ennakoitiin olevan vaikutuksia työllisyysyksikön asiakkaisiin, työnteki-

jöihin, kuntalaisiin ja kuntaan sekä laajemmin yhteiskuntaan. Vaikutuksia eriteltiin vielä tarkemmin ja havaittiin, että toimintatavoilla on vaikutuksia asiakkaan elämäntilanteeseen, motivaatioon, perheenjäseniin, ihmissuhteisiin, toimeentuloon, terveydentilaan ja itsetuntoon.

Aikaperspektiivi

Vaikutukset toteutuvat usein eri aikoina. Joskus muutos voidaan todentaa vasta vuosikymmenien päästä. Keravalla arvioinnissa tunnistettiin sosiaali- ja terveys-toimelle syntyviä kustannuksia sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä. Alkuvaiheessa sosiaali- ja terveydenhuollon kulut saattoivat nousta, mutta myöhemmin asiakkaiden kunnon ja elämäntilanteen parantuessa saatiin vastaavasti säästöä.

	Nollavisio	Kuntouttavampi/ yksilöllisempi toimintamalli	Työllistämiseen tähtäävä malli
ASIAKAS:			
- Elämäntilanne			
- Motivaatio			
- Vaikutukset perheenjäseniin			
- Ihmissuhteet			
- Toimeentulo			
- Terveystila			
- Itsetunto			
- jne			